

УДК 37.022

Ремех Т.О.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти
Інститут педагогіки НАПН України
e-mail: remeh-tatyana@yandex.ru*

РОЛЬ І МІСЦЕ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ УЧНІВ ПРАВОЗНАВСТВА

У статті аналізується проблема цілепокладання, визначається його роль і місце в навчанні учнів правознавства за компетентнісного підходу до навчання. Описується процес цілепокладання, обґрунтовуються вимоги до постановки цілей навчання, наводяться приклади формулювання цілей уроку з практичного курсу правознавства.

***Ключові слова:** цілепокладання, компетентнісно орієнтоване навчання, правознавство.*

Шкільне суспільствознавство сьогодні охоплене зрушеннями в розробці нових підходів до змісту, структури та організаційно-методичних основ навчання, що відображені в Державному стандарті освіти та в оновлених навчальних програмах [1]. Трансформація змісту історичної та правознавчої освіти проявляється принципово іншим підходом до його відбору та структурування, підлеглому кінцевому результату освітнього процесу – формуванню системи ключових, галузевих і предметних компетентностей учнів. Це висуває на порядок денний розв'язання низки питань щодо реалізації оновленого змісту в навчання історії та правознавства як-от: відбір та застосування форм, методів, технологій і засобів навчання, що мають оптимально вирішувати завдання компетентнісно орієнтованого навчання; готовність учителів до повноцінної реалізації нового змісту освіти; зміна підходів до оцінки навчальних досягнень учнів; упровадження нових підходів до цілепокладання, що мають орієнтуватися на результат,

пронизувати весь процес компетентнісного навчання та спрямовувати спільну діяльність вчителя й учнів. Зупинимось на останньому детальніше.

Цілепокладання – це важливий складник педагогічної діяльності, системоутворюючий чинник, що визначає не лише передбачуваний результат, а й етапи, форми, методи і засоби діяльності вчителя та учнів. Мета в структурі педагогічної діяльності відіграє надзвичайно важливу роль, адже вона спрямовує діяльність учителя на отримання прогнозованого результату; інтегрує й упорядковує виконувани вчителем і учнями дії та операції; забезпечує оцінювання їх продуктивності через зіставлення досягнутих результатів із запланованими.

Компетентнісно орієнтоване навчання потребує нових підходів до цілепокладання, спрямованого на результат, оскільки неможливо реалізувати нові освітні цілі за пасивного засвоєння учнями навчального матеріалу.

Цілепокладання і проектування методики навчання повинно виходити, з того, що реалізація оновленого змісту освіти передбачає набуття учнями не тільки знань, а й досвіду здійснення способів діяльності, який втілюється разом із знаннями, вміннями та навичками в творчу, пошукову діяльність із розв'язання нових проблем, у перетворення раніше засвоєних знань у нові способи діяльності, тобто, в зростання компетентності учня.

Загальновідомо, що Державний стандарт і навчальні програми визначають *чого* навчати учнів з предмета (тобто зміст і вимоги до навчальних досягнень учнів); вчителі, обираючи ефективні методи й технології навчання, визначають *як навчати* (тут мова йде про методику навчання). А *от чого фактично навчаться* учні, які знання, вміння, навички, поведінкові моделі в різних ситуаціях вони *мають продемонструвати*, щоб можна було вважати їх компетентними, значною мірою залежить від поставленої мети – запланованих очікуваних результатів предмета / курсу, розділу, конкретного уроку.

Навчально-пізнавальна діяльність учня повинна передбачати значну частину мотивованого самостійного пошуку, в процесі якого набувається досвід цілепокладання, комунікативної взаємодії рефлексивної

самоорганізації й самооцінки тощо. Увага до цілепокладання дозволяє вже на етапі проектування навчальної діяльності учнів учителем планувати також розвиток мотиваційно-ціннісної сфери учнів як окремого компонента навчальних цілей і результатів.

Зазначимо, що підставою для визначення цілей навчання виступає аналіз основних компонентів змісту навчального матеріалу, діяльності вчителя, внутрішніх процесів особистісного, інтелектуального та емоційного розвитку учнів, їхньої навчальної діяльності. Відтак необхідне формулювання цілей навчання через результати, виражені в діях учнів, що можуть бути чітко розпізнані вчителем. Викладання як діяльність учителя полягає в керуванні активною і свідомою діяльністю учнів із засвоєння навчального матеріалу. Це, своєю чергою, передбачає розуміння вчителем очікувань та інтересів учня, мотивування й регулювання навчальної діяльності з позицій його розвитку.

Проведені нами дослідження показали, що значна частина вчителів правознавства застосовують комплексне планування цілей: вони виходять із змісту навчальної програми й формулюють мету уроку передусім як мету власної діяльності. Наприклад: сформулювати в учнів уявлення про право і закон; навчити знаходити в нормативно-правовому акті чільні правові поняття; ознайомити учнів з поняттям «правовідносини», їх складом та підставами виникнення, зміни й припинення; розширити знання учнів про систему державних органів України та їх повноваження; розвивати вміння учнів аналізувати правові ситуації; сприяти формуванню уявлень учнів про важливість права і т.п. Аналіз наведених вище (чи подібних) формулювань навчальної мети дозволяє дійти висновку про те, що за такого підходу: по-перше, мета ототожнюється зі змістом, адже вона формулюється як його частина, що має бути засвоєна; по-друге, мета здебільшого є загальною і сягає якогось невизначеного майбутнього; по-третє, мета стосується власне діяльності вчителя, а учень залишається фактично поза нею; і, нарешті, по-четверте, таким чином сформульована мета відображає те, що учень робитиме на уроці, тоді як те, що він зможе зробити,

чого досягти, яким учень буде після уроку, метою не охоплено. Пристанемо на думку О.Пометун про те, що міфічна мета на зразок «показати учням», «підвести до висновку», «добитись засвоєння» має бути змінена на реальні, життєві досягнення, очікувані від уроку.

У руслі наших міркувань задамося кількома важливими питанням, відповідь на які дозволять бодай частково розв'язати проблему цілепокладання в навчанні учнів правознавства.

Що необхідно для того, щоб виразити результати навчання мовою конкретних дій? Для цього, на нашу думку, слід вибудувати систему цілей (таксономію), виокремити її категорії та рівні та створити чіткий конкретний мовний апарат для опису цілей навчання, що забезпечуватиме об'єктивне оцінювання його результатів.

О.Пометун зазначає, що формулювання результатів уроку, щоб сприяти успішності навчання учнів, має висвітлювати результати діяльності на уроці учнів, а не вчителя, та чітко відбивати рівень навчальних досягнень учнів, що очікується як результат уроку. Вчителю необхідно закладати у результати обсяг і рівень засвоєння знань учнями, що забезпечуватиметься на уроці; обсяг і рівень розвитку вмінь і навичок, що досягатимуться після уроку; розвиток (формування) емоційно-ціннісної сфери учня, що є підґрунтям їхніх переконань, характеру, поведінки тощо.

Як учителю визначити критерії добре сформульованих очікуваних результатів? Якою буде діяльність учнів і вчителя на уроці? Щоб відповісти на ці запитання, вчитель має ознайомитися з передбаченими навчальною програмою вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, добре знатися на критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів, а також визначитися з таксономію цілей навчання, що виражає навчальну мету в термінах змін типів поведінки та розумових навичок учнів у результаті навчання.

Чому слід залучати до формулювання очікуваних результатів учнів? Зазначимо, що отримати заплановані результати уроку можна лише за умови

залучення учнів, адже вони теж повинні розуміти, для чого прийшли на урок, чого їм треба прагнути й як перевірятимуться їхні досягнення. Не тільки вчитель, а й учні відповідальні за результати навчального процесу, а тому заплановані результати мають бути їм відомі.

Крім того, учень тоді спрямовуватиме свою діяльність на досягнення навчальних результатів, коли вони будуть для нього особистими (власними) й особистісними (значимими). Тому висвітлювати результати діяльності на уроці слід саме учнів (а не вчителя) та подавати їх у форматі «Після цього уроку учні зможуть...», а у звертанні до учнів – «Після цього уроку ви зможете...».

Наведемо кілька прикладів із предмета «Правознавство. Практичний курс» (9 клас). На підставі вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів сформулюємо окремі очікувані результати кількох тем:

Після цього уроку учні зможуть:

*пояснювати, що таке право; порівнювати норми права і норми моралі?
наводити приклади правових норм і галузей права;*

описувати ознаки закону;

опрацьовувати фрагменти нормативно-правових актів; характеризувати правовідносини та наводити приклади; описувати склад правовідносин, підстави їх виникнення, зміни й припинення;

аналізувати правові ситуації;

висловити власне ставлення до ролі права в житті людей і суспільства.

Як бачимо, таке формулювання очікуваних результатів суттєво відрізняється від прикладів, наведених вище, адже тут представлені результати діяльності учнів.

Щоб спонукати (вже на рівні підсвідомості) учнів до навчальної діяльності, очікувані результати уроку (розділу) слід формулювати відповідними дієсловами. Формування знань, предметних умінь і навичок учнів передбачають, що вони будуть здатні пояснювати (наприклад, ознаки шлюбу), характеризувати (наприклад, види прав людини), описувати

(наприклад, прийняття неповнолітнього на роботу), порівнювати (наприклад, проступок і злочин) тощо. Розвиток емоційно-ціннісної сфери передбачає, що після уроку учні зможуть: оцінити (наприклад, значення громадянства для людини), сформулювати й висловити власне ставлення до .. (наприклад, до важливості виконання договорів), висловити власні думки щодо... (наприклад, значення виховання дитини в сім'ї).

Очікувані результати мають прописуватись так, щоб було зрозуміло, як можна їх виміряти. Наприклад, якщо після двох уроків про правопорушення і юридичну відповідальність учні вмітимуть пояснювати суть цих явищ та наводити приклади, це легко перевірити і «виміряти» оцінкою, врахувавши, приміром, точність формулювань, повноту пояснення учня, кількість наведених ним прикладів тощо. Що ж до ставлення учнів (тобто їх емоційно-ціннісної сфери), вони можуть його висловити, виконавши ті чи інші завдання – написати короткий твір-роздум, сформулювати власний висновок, намалювати плакат тощо. Наприклад, в уроці з теми, про яку йшлося щойно, учням пропонується таке завдання: *Сформулюйте та запишіть висновок про причини правопорушень та/або їх наслідки для суспільства.*

Наголосимо, що результати, заплановані на урок, мають формувати компетентності учнів у комплексі й бути такими, що досягаються учнями й можуть бути виміряні вчителем. Виконання таких глобальних завдань як, приміром, формування правосвідомості учнів чи виховання патріотизму є завданням освіти як такої, тому їх досягнення за один урок навряд чи є посильним і реальним.

Наш досвід показує, що представляти учням тему уроку та очікувані навчальні результати варто після мотиваційних завдань й актуалізації їхніх знань. Це – елемент вступної частини уроку, необхідний для забезпечення розуміння учнями змісту їхньої навчальної діяльності – того, чого вони мають досягти в результаті уроку і чого від них очікує вчитель. У цій частині уроку слід також нагадати учням, що по закінченню уроку задекларовані на початку результати перевірятимуться, наскільки вони були досягнуті.

Таким чином, визначення очікуваних результатів учителем під час проектування уроку є обов'язковою і важливою процедурою. У сучасній системі навчання це надзвичайно важливо, оскільки, застосування тієї чи тієї моделі навчання неможливе без чіткого визначення дидактичної мети.

Формулювання цілей навчання має бути не описовим, абстрактним, а стислим, технологічним, передбачати конкретні процедури діяльності. Процес цілепокладання полягає у виборі найсприятливіших з погляду можливостей навчального матеріалу і підготовленості учнів варіантів навчання, у яких зовнішні (матеріал, середовище, засоби) і внутрішні (готовність до учіння, зацікавленість, рівень знань, умінь, навичок) чинники співвідносяться в зоні найближчого розвитку учнів у процесі їх пізнавальної діяльності. Цілі навчання визначаються з огляду на освітні, виховні та розвивальні можливості навчального предмета, а також досягнутий рівень знань, умінь, якостей особистості.

Суттєвою відмінністю цілепокладання в компетентісно орієнтованому навчанні є: 1) визначення й урахування учителем цілей навчання учнів; 2) оволодіння навичками цілепокладання стає обов'язковою складовою навчального процесу; 3) учень бере безпосередню участь у визначенні цілей вивчення теми, курсу, предмета; 4) цілі формулюються діагностично й операційно, що передбачає визначення переліку знань, які учні повинні засвоїти; переліку вмінь (інтелектуальних, практичних), якими вони повинні оволодіти; переліку якостей, які будуть проявляти; визначення шляхів досягнення цілей (переліку форм, методів і прийомів роботи, рефлексивної діяльності учнів); чітко окресленого кінцевого результату діяльності.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
2. Абасов З.А. Системный подход при проектировании целей урока // Завуч. – 2003. - №2. – С. 68 – 75.

3. Певцова Е.А. Теория и методика обучения праву: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 400 с.
4. Пометун О. Після цього уроку ваші учні зможуть..., або Поговоримо про результати навчання // ІВШУ. – 2004. – №4. С. 15–19.
5. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.